

Патрэбна было яшчэ ўпэўненасць у тым, што народ і яго мова ніколі не загінуць, што родная культура вытрымае ўсе выпрабаванні» [1, с. 116].

Адна справа – абстрактна разважаць пра волю, а іншае – пісаць пра волю ў дачынненні да акупаваных тэрыторый. Калі гісторыя ставіць пад сумненне фізічнае існаванне народа, такі верш успрымаецца інакш, з глыбейшым пафасам. І становіцца відавочна: казаць пра твор, што ён быў напісаны ў час вайны – надзвычай мала: твор мог па-рознаму ўспрымацца чытачамі ў залежнасці ад месцазнаходжання лініі фронту. І без тлумачэння кантэксту творы, канешне, можна разглядаць, але многія высновы будуць выглядаць наборам банальнасцей.

Часам некаторыя рэчы з твораў і літаратурнага працэсу разумеюцца сучаснымі навучэнцамі іншым чынам, не так, як гэта было ў часы напісання твораў: напрыклад, прадмову Ф. Багушэвіча да «Дудкі беларускай» часам разумеюць як тэкст, які заклікае беларусаў размаўляць па-беларуску ў значэнні «вывучыць беларускую мову», што не адпавядае тагачаснай моўнай сітуацыі.

Такім чынам, па гістарычных, пазалітаратурных, прычынах методыка выкладання беларускай літаратуры пачыналася і развівалася пераважна як методыка выкладання літаратуры **сучаснай** і педагогам, і навучэнцам, калі кантэкст быў відавочны для ўсіх удзельнікаў працэсу навучання. Склалася пэўная традыцыя ў выкладанні, інерцыя якой не дазволіла своечасова адрэагаваць на змены ў літаратурным працэсе. Новыя пакаленні педагогаў і вучняў патрабуюць дадатковага вытлумачэння кантэксту (трэба не толькі ведаць факт, але і ведаць, што ён значыў у пэўным гістарычным перыядзе).

Літаратура

1. *Прыходзька, П.* На хвалях бурнага часу / П. Прыходзька // *Максім Танк. На камні, жалезе і золаце : успаміны, эсэ, прысвячэнні.* – Мінск, 2012. – С. 112–119.
2. *Шамякін, І.* На камні, жалезе і золаце / І. Шамякін // *Максім Танк. На камні, жалезе і золаце : успаміны, эсэ, прысвячэнні.* – Мінск, 2012. – С. 14–32.

М. П. Варабей (Беларусь)

АСПЕКТЫ АСЭНСАВАННЯ ПАНЯЦЦА БАЦЬКАЎШЧЫНЫ Ў ТВОРАХ УЛАДЗІСЛАВА СЫРАКОМЛІ

Творчасць Уладзіслава Сыракомлі раскрывае асэнсаванне паняцця Бацькаўшчыны шматстайна: у прозе і паэзіі заўважаем пільнае і паважнае стаўленне аўтара да гісторыі, сучаснасці, духоўнай і матэрыяльнай культуры свайго краю, як у лакальных адносінах – да малой радзімы, так і ў шырокім сэнсе – да спадчынніцы ВКЛ і Рэчы Паспалітай.

Краязнаўчыя нарысы і падарожныя нататкі дазваляюць прасачыць погляд на Радзіму паэта на аснове яго ўласных уражанняў, заглябленасці ў краязнаўчыя і гістарычныя крыніцы. У шэрагу твораў прозы Уладзіслава Сыракомля, прысвечанай роднаму краю, можна назваць такія працы, як «Wędrówki po moich niegdyś okolicach: Wspomnienia, studja historyczne i obyczajowe» («Вандроўкі па маіх былых ваколіцах», 1853), Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna («Падарожжа па Літве і ў радыюсе Вільні», Т. 1 – 1857, Т. 2 – 1860), «Mińsk» («Мінск», 1857), «Dziennik podróży po Litwie i Żmudzi» («Дзённік падарожжа па Літве і Жмудзі»; 1858), «Niemen od źródeł do ujścia» («Нёман ад вытокаў да вусця», 1861) і многія іншыя.

У прадмове да «Вандровак па маіх былых ваколіцах» характарызуе Уладзіслаў Сыракомля мэты краязнаўчай працы, першая з якіх – «жаданне падзяліцца з людзьмі сваімі асабістымі ўспамінамі». Пра другую аўтар піша так: «Будзем даследаваць тут гісторыю, народныя звычкі, словам, усё, што прасіцца нам на пярэ, а паколькі выбралі мы вельмі невялікую прастору для вандроўкі, хочам паказаць, што кожны закутак краю, хоць бы на першы погляд і не ўяўляе ён нічога надзвычайнага, можа быць прадметам даследаванняў, а даследаванні такога роду не могуць быць для нас бескарыснымі, бо не ўсе мы добра ведаем сваю зямлю; што кожны, пільней прыгледзеўшыся да роднай ваколіцы і гэтак жа апісаўшы яе, мог бы дадаць нейкія звесткі да скарбніцы гісторыі» [1, с. 175]. Так, і Літву-Беларусь у «Манаграфіі ракі Нёман» называе пісьменнік «родная Маці-зямля», заўважаючы, што пачуццё да яе любові і ахвярнасці – нават не заслуга, а проста абавязак, што вывучэнне роднай зямлі «ў адносінах гістарычных, прыродазнаўчых, этнаграфічных, археалагічных, геаграфічных» – па меркаванні аўтара «князанычы вынік таго, што звычайна завецца любоўю да бацькаўшчыны» [1, с. 490].

Адна з першых падарожных кніг Сыракомлі, перакладзеная на беларускую мову, «Вандроўкі па маіх былых ваколіцах», сапраўды раскрывае біяграфію пісьменніка, гісторыю, геаграфію, побыт, матэрыяльную культуру краю. Разам з тым, кніга дапамагае зразумець, што фарміруе ўласную ідэнтыфікацыю паэта як у творчасці, так і ў жыцці, у тым ліку яго сацыяльную ролю. Тэрытарыяльна ахопліваецца Залуча і Жукаў Барок, Мір, Нясвіж, Свержань, Стоўбцы, Койданаў. Асобныя часткі прысвечаны хроніцы старажытнага Нясвіжа, традыцыйнай культуры (гаворка ідзе пра Мінскі, Слуцкі і Наваградскі паветы), вёскам і іх насельніцтву. Дакладныя каардынаты населеных пунктаў, апісанне ландшафту, забудовы, інвентары свецкіх і рэлігійных помнікаў, побыт тутэйшых людзей, імёны славытых дзеячаў даўніны і сучаснасці паэта – усё аплечана меркаваннямі паэта.

Аўтар нярэдка звяртаецца да стану адукацыі і асветы ў родным краі, культуры (у тым ліку стану выдавецкай справы, перыядычных выданняў, кнігагандлю, тэатру, музыкі і г. д.) сярод людзей адрозных сацыяльных статусаў. Дакладныя звесткі прыводзяцца ў краязнаўчых нарысах, напрыклад, Уладзіслаў Сыракомля разважае аб асвеце драбнейшай шляхты на Міншчыне, Слуцшыне, Наваградчыне, падкрэслівае, «што не ўсе яшчэ ў нас усвядомілі яе патрэбу»: «Тыя маладыя людзі, што ідуць вучыцца, – гэта надзея краю. (...) Тым часам, можна ў нас знайсці мноства сямей, дзе ў святой прастадушнасці з пагардай глядзяць на кнігу, бо яна, бачыце, нічога не дае гаспадарцы, затое шчыра вераць, як у нешта святое, у прадказанні

з віленскага ці бернардынскага календароў» [2, с. 304]. Дарэчна звярнуць увагу, што важнасць кніжнасці падкрэсліваецца і ў паэзіі, тут назавем такія творы, як гутаркі «Вулічны кнігар», «Вясковая школа», «Непісьменны», паэму-гутарку «Дабрародны Ян Дэмбарог», «Школьныя часы – новае апавяданне Яна Дэмбарога» і інш.

Важнае месца ў ліра-эпасе Уладзіслава Сыракомлі займае гісторыя роднага краю: паэме-гутарцы «Urodzony Jan Dęboróg» (1847–1851, 1853), паэмах «Margier» (1854, 1855), «Córa Piastów» (1855), «Stare Wrota» (1856, 1857), «Marcin Studzieński» (1859), гутарках (або гавэндах) «Spowiedz pana Korsaka» (1853), «Kapral Terefera i Kapitan Szepentyna» (1855, 1856), «Nocleg Hetmański» (1857), «Starosta Kopanicki» (1857, 1858), «Ułas» (1858), вершаваных драмах «Hrabia na Wątorach» (1856), «Kasper Karliński» (1857, 1858), «Możnowładcy i sierota (Zofija Xiężniczka Słucka)» (1858, 1859) і інш. Уладзіслаў Сыракомля ўзяў за аснову твораў наступныя крыніцы: 1) лацінамоўная пісьмовая спадчына XVI ст. (паэма «Stare wrota», гутарка «Kanonik Przemyski»); 2) гісторыка-біяграфічныя нарысы – «Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego kasztelana krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego» Станіслава Арахоўскага (гутарка «Nocleg hetmański»), «Historia Jana Karola Chodkiewicza, Woiewody Wilenskiego, Hetmana Wielkiego» Адама Нарушэвіча – п'еса «Możnowładcy i sierota (Zofija Xiężniczka Słucka)»; 3) працы па гісторыі розных часоў, напрыклад, «Гісторыі літоўскага народу» Тэадора Нарбута (паэма «Córa Piastów»), «Хронікі» Мацея Стрыйкоўскага (паэма «Marcin Studzieński»), гербоўніка Каспера Нясецкага (гутарка «Spowiedz pana Korsaka»).

У лірычнай паэзіі Уладзіслава Сыракомлі адбываецца глыбокае выяўленне любові да бацькаўшчыны, рознаўзроўневае, праз ідэіна-тэматычнае багацце. Паэт бачыць у сваёй радзіме сціпласць, адсутнасць пышнасці, краявіды яе могуць падацца панурымі на першы погляд, такімі, што не нясуць вялікай радасці. Аднак малюнкі тагачаснай рэчаіснасці Вясковага лірніка наўрад ці шчыра маглі быць выяўлены інакшым чынам. Сціпласць уласную і сціпласць роднага краю выяўляе Уладзіслаў Сыракомля надзвычай празрыста і ўмела – гэта падкрэсліваюць шматлікія даследчыкі творчасці паэта. Сярод літаратурна-крытычных водгукаў можна знайсці характарыстыкі светабачання паэта, яго любові да роднай зямлі праз «яе ўбогасць – пяскі, балоты, хударлявыя плачучыя бярозы – усё гэта прыстасавана да адчування душы чалавека, асабліва душы жыхара гэтых родных паэту мясцін, якія заключаюць у сабе смутак і бясконцы сум краявіду». «Самым спагадлівым паэтам на свеце» называе Сыракомлю зямляк Мар'ян Здзяхоўскі [1, с. 118].

М. Здзяхоўскі адзначыў любоў паэта да ўсяго роднага, творчасць паэта прасякнута светлымі пачуццямі да вялікага і малога, узнёслага і зямнога, праз нават самыя несамавітыя дэталі. Сціпласць Уладзіслава Сыракомлі бачыцца натуральнай і арганічнай у яго асяроддзі, дзе ён узгадаваны. І светла, і панура гучаць апісанні ў вершы «Пра маю старую хатку» (1847, Залуча): «Паркановай трапіш вулкая / Да старой пахілай хаты, / Да зямлі яна прыгнута, / Мох страху закрыві і латы». [2, с. 27, пераклад К. Цвірка].

Адна з важных тэм, дэклараваная ў лірыцы, – прызначэнне паэта на радзіме. Яна раскрываецца праз усвядомленне паклікання, нават калі песня не самая прыгожая, паэт падкрэслівае, што варта ўсё роўна рабіць сваю справу годна, як можаш:

«У дарагой старонцы і дзень, і ноч, і бясконца / Граць і граць буду людзям – / Да ўсхваляванага твару горяча кроў ударыць, / Бодем сціснуцца грудзі. / Хай рука ўся здранцвее, сэрца няхай замлее, / Тону не зніжу я, шчыры. / Мо нават страчу голаў, усё ж – я лірнік вясковы, / Памру, пеючы на ліры [2, с. 17, пераклад К. Цвіркі].

У ідыліі «Лірнік вясковы» аўтар адзначае «Лірнік – гонар краіны», вызначаючы місію кожнага, хто авалодаў мастацтвам слова, пэўны сацыяльны аспект творчасці і адказнасць перад сваім чытачом. Гэтая ідэя прасочваецца асаблівым чынам і ў прысвячэннях калегам па цэху, такім як Вінцэс Каратынскі ці Арцём Вярыга-Дарэўскі. Да Вінцэса Каратынскага: «Спявай жа пра тое, што сэрца хвалюе, / У час весялосці умеі весяліцца. / Тваю хай спагаду бяздольны адчуе, / Братам пакажы шлях да яснай Зарніцы. / У тлуме спявацкім твой спеў не загіне, / Падзяку пачуеш ты ў роднай краіне» [2, с. 56, пераклад У. Дубоўкі].

У альбоме А. Вярыгі-Дарэўскага чытаем радкі Уладзіслава Сыракомлі, якія абазначаюць мэту для ўсіх творцаў, хто спрычыніўся да таго каштоўнага памятнага рукапісу, радкі, дзе кожны «Тут бы зачэрпаў сілу збавення, / Голас уцехі, шчырай спагады, / Светлай, духоўнай братняй парады!..» [2, с. 56, 1858, пераклад А. Лойкі].

Сацыяльная праблематыка ў дачыненні да акрэслівання тэмы радзімы гучыць, напрыклад, у вершы «Вызваленне сялян», напісаным пасля таго, як у 1858 г. з'езд беларускай і літоўскай шляхты адхіліў праект замены паншчыны чыншам, што магло б стаць крокам да распрыгоньвання. Уладзіслаў Сыракомля распавядае, што яго род «ад ліцвіна, што мае герб з пячаткай», але гатовы адрарчыся і ад герба, і ад Вільні, калі яе айцы «сваёй рукою ўласнай кайданы люду самі ўмацавалі» [2, с. 60, «Вызваленне сялян», 1859 (?), пераклад М. Лужаніна]. Побач з асуджэннем прыгону як з'явы, Уладзіслаў Сыракомля заўважае, што «дастаткова быць чалавекам і хрысціянінам, каб убачыць, як шмат павінны мы аддаць сялянам – сардэчнасці, як братам, удзячнасці, як карміцелям. Матэрыяльны побыт люду так непасрэдна звязаны з побытам уладальніка зямлі, што гэты апошні, грэшачы Богу сваім нядбалствам да падданых, сам становіцца пакутнікам, бо цяпер занепадае і яго ўласная гаспадарка» [2, с. 308].

Такім чынам, тэма Бацькаўшчыны асэнсавана ў спадчыне Уладзіслава Сыракомлі на прыкладзе твораў разнастайнай жанравай скіраванасці – у прозе (краязнаўчыя нарысы і падарожныя нататкі, літаратурна-крытычныя і публіцыстычныя артыкулы) і паэзіі (вершы, гавэндзы (гутаркі), паэмы). Важныя складнікі, што фарміруюць паняцці пра радзіму: тэрытарыяльны і этнічны, грамадска-палітычны, культурны, дазваляюць зразумець глыбіню даследавання пісьменнікам свайго краю ў гістарычным зрэзе, у бягучым часе і на будучыню. Пісьменнік бачыць сціплую красу Айчыны, павяжае мінуўшчыну, люд свайго краю, усведамляе праблемы сучаснага яму грамадства.

Літаратура

1. *Здзяхоўскі, М. Уладзіслаў Сыракомля. Літоўска-беларускі элемент / М. Здзяхоўскі. – Польшча. – 2021. – № 5. – С. 112–123.*
2. *Сыракомля, У. Добрыя весці : паэзія, проза, крытыка / У. Сыракомля. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 526 с.*